

DISCURS *HONORIS CAUSA* A MARGO GLANTZ

MARGO GLANTZ: NARRADORA HETERODOXA, ASSAGISTA DISSIDENT

PINZELLADES SOBRE MARGO GLANTZ

“Soy mexicana, pero una mexicana con raíces europeas. Mis padres emigraron a México en el primer cuarto del siglo XX, vinieron de lo que entonces era Rusia y ahora Ucrania, y en mi casa viví un mundo mucho más europeo y judío, porque mis padres eran judíos. Al mismo tiempo conviví con lo mexicano cotidianamente. Soy una especie de mezcla de culturas, tengo una identidad híbrida”.

Margo Glantz, nascuda a Ciutat de Mèxic l'any 1930, és una intel·lectual en el més ampli sentit de la paraula i una de les figures més destacades de la cultura del seu país. Autora de quasi una trentena de llibres, narradora -això sí, heterodoxa- i assagista -això sí, dissident-, és també docent, periodista, traductora i reconeguda activista a través de la premsa escrita i, en els últims anys, de Twitter i de Facebook. Professora emèrita de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic des de 1994, ha sigut també conferenciant convidada en universitats com les de Berkeley, Princeton, Harvard, Berlín i també la d'Alacant. Va rebre el 1996 la beca Rockefeller, any en el qual va ser nomenada membre numerària de l'Acadèmia de la Llengua -la quarta dona que hi va ingressar-, i dos anys després va rebre la beca Guggenheim. Arrere van quedar els temps de la direcció de Literatura en l'Institut Nacional de Belles Arts (1983) i l'assessoria cultural en l'Ambaixada de Mèxic al Regne Unit entre 1986 i 1988.

Dels últims premis i reconeixements que ha rebut -i són ja nombrosos- cal assenyalar, l'any 2010, el Premi FIL de Guadalajara en Llengües Romàniques (abans premi Juan Rulfo), el segon més important a Iberoamèrica després del Cervantes; va ser la tercera dona que el va rebre. Fa poc més d'un mes va ser guardonada amb el premi Alfonso Reyes del Col·legi de Mèxic.

Té Margo Glantz una curiositat insaciable, és erudita, cosmopolita, sofisticada, rodamón i treballadora impenitent. Per data de naixement, ha viscut directament o indirectament els principals esdeveniments històrics del segle XX, alguns de manera intensa per la formació multicultural que la caracteritza; així mateix, li ha tocat viure gran part d'un segle, el passat, de magnes progressos i canvis, uns encoratjadors i altres perniciosos per a la condició humana. A ella no li han sigut alienes ni la Segona Guerra Mundial, encara que la va viure a Mèxic en la seua infantesa, ni les enormes seqüeles d'aquell conflicte bèl·lic patit especialment pels jueus. Va veure des del televisor com el primer home arribava a la lluna; el descobriment de la píndola anticonceptiva que va canviar la vida de les dones, com ha recordat en més d'una ocasió; l'inici de la revolució cubana i altres revolucions a Amèrica Llatina; però

també les amargors de les post-revolucions i els claroscurs d'aquell maig francès que va tenir la seua rèplica a Mèxic i que va desembocar en l'ominosa matança de Tlatelolco. I així successivament.

La seua plena consciència de la història i de la cultura occidental l'han portat a convertir-se en una intel·lectual del segle XX que es va avançar a les estratègies del XXI. I des de la seua escriptura llança llums del pensament del segle passat per a entendre el nostre present; per això la seua paraula ha marcat les següents generacions del seu país, i des de la seua posició de veu autoritzada de reconeixement internacional participa activament i críticament per a pal·liar les problemàtiques socials de la seua nació. És també una acadèmica compromesa amb l'educació a Mèxic, la millor de les eines per a propiciar un vertader canvi, un canvi necessari. Ha defensat, a més, els drets de les dones des de l'Acadèmia i des de l'escriptura; entre tantes aportacions ha buscat per a nosaltres l'equitat, el respecte. Com va dir en *Las hijas de la Malinche*, aportaciones ha buscado para nosotras la equidad, el respeto. Como dijo en “Las hijas de la Malinche”: “Si todos somos los hijos de la Malinche, hasta las mujeres, ¿cómo pueden ellas (podemos nosotras) compartir o discernir su (nuestra) porción de culpa y hasta de cuerpo? Llevar el nombre genérico de la chingada como mujeres es mil veces peor, es carecer de rostro, o tener uno impuesto: para verse hay que descubrir la verdadera imagen, cruzar el espejo, lavar la «mancha»”. Com ja s'ha esborrat el rostre de les dones assassinades i violades a Ciudad Juárez i en moltes altres urbs de Mèxic o del món, com ha recordat Margo Glantz. I també recorda les dones oprimides pels talibans en el món musulmà; les africanes a les quals encara se'ls practica el costum bíblic de la lapidació o l'escissió del clítoris que els deixa una fissura per a tota la vida.

MARGO GLANTZ I LA SEUA ENTRADA EN LA UA

La relació de Margo Glantz amb la Universitat d'Alacant ha sigut intensa i continuada. Va començar el 1999 amb la publicació d'un article en la revista del Departament de Filologia Espanyola, *Anales de literatura española*; aquell mateix any va entrar a formar part del comitè científic de la revista *América sin nombre*, una de les publicacions del grup d'investigació de literatura hispanoamericana d'aquesta Universitat. Dos anys després va impartir en les nostres aules la videoconferència titulada “Sor Juana Inés de la Cruz: los materiales afectos”. L'any 2002 torna com a professora convidada a dictar el curs Sor Juana Inés de la Cruz: Autobiografía o Hagiografía?, dins del programa del doctorat de literatura espanyola i hispanoamericana. A aquella monja dels temps de la colònia, una de les veus més prístines i clarividents d'aquells segles obscurs, li ha dedicat Margo Glantz excel·lents pàgines i molta devoció.

A final de març de 2003 va participar a la Seu de Biar en el seminari Recuperacions del Món Precolombí i Colonial en els Segles XIX i XX Hispanoamericans. En aquells moments la guerra de l'Iraq empitjorava i ens ensordia. Pertot arreu els ciutadans es manifestaven per a parar aquella

massacre; també ho va fer Margo Glantz, al costat del professorat i l'alumnat que allí hi havia, en una de les places de la població que ens va acollir. Margo sap que aquesta Universitat és també la seua casa; i com que ho sap, no va dubtar a treballar quasi dos anys en la que va ser una de les aportacions fonamentals de la nostra Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, la Biblioteca d'Autor Sor Juana Inés de la Cruz, presentada a Almagro al juliol del 2005. Un any més tard, i en aquesta mateixa plataforma, va ser inaugurada la Biblioteca d'Autor Margo Glantz, dirigida per la professora Beatriz Aracil, una àmplia recopilació de materials sobre l'autora en permanent procés d'actualització que constitueix la pàgina més completa sobre la tasca investigadora i creadora de la nostra escriptora.

Després d'un llarg temps sense tornar a les aules alacantines, però sense perdre mai el contacte, torna ara per a ser homenatjada pel grup de literatura hispanoamericana d'aquesta Universitat, i també per la Universitat d'Alacant en general, i s'ha dedicat a la seua obra un col·loqui internacional amb estudiosos de reconegut prestigi vinguts des de Mèxic, Brasil, l'Argentina, els Estats Units, d'alguns països europeus i de no poques universitats espanyoles. I també ha vingut a rebre la màxima distinció que pot oferir la nostra universitat, el doctorat *honoris causa* a proposta de la Facultat de Filosofia i Lletres. La primera dona que rep aquesta distinció per la nostra facultat. I si faig ús dels nombres ordinals és perquè per a la dona, i potser encara més per a la dona llatinoamericana, i si cap la mexicana, no és fàcil endinsar-se i eixir reconeguda d'espais copats pels homes. Tampoc ho és per a una dona que reivindica la dona a portes obertes, sense ambages, sense ambigüitats.

MARGO GLANTZ I L'ESCRITURA

Què és escriure per a Margo Glantz? "Escribir es quitar pieles, descorrer membranas, apartar tejidos y epitelios, desarticular la fusión de letra y sentido, deshacer la escritura para hacerla, rehacerla y deshacerla hasta el infinito de la línea".

Margo Glantz és un cas singular des de molts punts de vista dins de la literatura llatinoamericana. La seua primera obra de ficció data de final dels anys setanta; en aquell moment la nostra autora ja era una reconeguda assagista i persona influent en l'àmbit cultural mexicà. No són moltes les narradores llatinoamericanes que hagen conreat amb gran èxit les dues disciplines, ni tampoc que les dues disciplines es conjuguen, s'entremesclen de manera tan excepcional i creen una forma particular de discurs narratiu i discurs assagístic. En una entrevista que li va fer Noé Jitrik al novembre de 1991, ella va manifestar: "Para mí no hay diferencia entre la escritura de novela, de ensayo o de cuento o de textos a los que yo llamo «fisuras». La fisura [...] me permite trabajar con esa idea muy de Barthes que hace que lo más importante resida en el intersticio. En aquello que nunca es completo, en aquello que se encuentra en una ruptura, en un hueco, en una curva, en un orificio".

Margo Glantz, assagista dissident

Margo Glantz va començar a destacar en l'escriptura acadèmica amb assajos que, des dels seus inicis, van començar a ser dissidents: *Onda y escritura, jóvenes de 20 a 33* de 1971 n'és un bon exemple. La llavors assagista va veure amb perspicàcia que aquells quasi adolescents -José Agustín, Gustavo Sainz, René Avilés Fabila o Parménides García Saldaña- començaven a representar una nova manera d'escriptura al seu país, una nova modernitat que els allunyava voluntàriament dels escriptors anteriors. Des d'aquelles pàgines va encunyar també l'etiqueta de “novel·la de l'escriptura” que continua sent la més vàlida per a denominar una manera determinada d'escriptura narrativa. Però la seua abundant obra crítica abraça des de la literatura virreinal fins a la contemporània, i hi ha sabut restar l'element boirós a l'academicisme sense renunciar al rigor. Va saber fer un volt de rosca als estudis colonials i a les cròniques d'Índies en *Borrones y borradores, ensayos de literatura colonial*, de 1992, o en el llibre per ella coordinat de *Notas y documentos sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*, publicat el mateix any. Va donar nova veu a les dones decisives de la història de Mèxic: des de la Malinche -*La Malinche, sus padres y sus hijos* (coord., 1994)-, passant per les monges de la colònia i sor Juana, a qui li va dedicar els llibres d'assaig *Sor Juana Inés de la Cruz: ¿hagiografía o autobiografía?* (1995) i *Sor Juana Inés de la Cruz. Saberes y placeres* (1996). Aquesta investigació, com ella mateixa afirma, “me proporcionó parte del material para escribir dos de mis novelas, *Apariciones* y *El rastro*”. A partir dels seus esbrinaments renaix una sor Juana que durant temps va estar enclavada en vetusts estudis o en opinions llastrades per aquells que no arribaven a comprendre la magnitud del seu llegat. Va traure les escriptores de la revolució i de la post-revolució mexicana de l'ostracisme més fer, i va dedicar no poques pàgines a la Generació de Mig Segle, a la qual ella pertany, al costat d'Inés Arredondo, Sergio Pitol, Gabriel Zaid, Juan García Ponce, Elena Poniatowska, Salvador Elizondo, Marco Antonio Campos, Carlos Monsiváis i José Emilio Pacheco, entre d'altres. També ha ressaltat els avanços narratius duts a terme per les filles de les filles de la Malinche. La seua inquietud intel·lectual, que també va tenir sor Juana tota la vida, fa que els seus objectius tinguen els més graduals horitzons perquè, com en la seua narrativa, tendeix ponts entre allò aparentment banal i allò més elaborat amb la finalitat d'explorar allò que és “infraordinari”. Tot això acompanyat indefectiblement d'una pàtina culta procedent de la seua vastíssima formació cultural, d'arrel fonamentalment francesa: Jean Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Georges Bataille, Michel Foucault; d'autores vinculades al feminisme com Virginia Woolf, les germanes Brontë, Jean Austen, Clarice Lispector, Hannah Arendt, Nicole Loraux o Judith Butler; i dels seus autors de sempre: Dostoiewsky, Borges, Faulkner, Proust, Valle-Inclán, Calderón de la Barca, Marosa di Giorgio, “San Juan de la Creu y miles más”. Perquè sí, perquè “tota lectura és un viatge”, com li agrada dir a Glantz. El seu espectre intel·lectual es nodreix, a més de la literatura i de la filosofia, de la pintura i l'art, de la música, del cinema. Els seus assajos flueixen i es dilaten en múltiples referències que no destorben la lectura; més aviat al contrari, s'acoblen al discurs.

La Margo assagista es complementa amb la Glantz viatgera: “viajar es una de mis obsesiones, síntoma de una voracidad [...] En general, los viajes me desatan obsesiones literarias. Suelo hacer recorridos por ciudades, tomando notas, en apariencia superficiales, pero que captan, sin embargo, sensaciones, vivencias, observaciones; me interesa registrarlas y desarrollarlas en forma de narrativa”. I així ha quedat palès en publicacions periòdiques i en el seu llibre *Coronada de moscas* (2012), que va acompanyat de fotografies d'Alina López Cámara i que és el fruit de dos dels seus viatges a l'Índia. El viatge, i l'escriptura d'aquest, esdevenen metàfora de retrobament i de cerca d'identitat.

Margo Glantz, una assagista dissident que des d'aquesta modalitat discursiva llança propostes al voltant de la crisi i la frontera dels gèneres literaris mitjançant poètiques fundades en la fragmentació, i en què el discurs es converteix en lloc propici per a fer apilament d'altres llenguatges provinents de múltiples disciplines.

Margo Glantz, narradora heterodoxa

Diu la nostra narradora que “la literatura es un campo de batalla metafórico, no real”. Des d'aquesta posició, són variats els temes que es ramifiquen en la seua obra de ficció; i diem de ficció, i no novel·les o relats, perquè no és fàcil enquadrar l'obra de l'escriptora mexicana en barems fixos, i aquesta és una de les característiques dels fonaments de la postmodernitat. Per la seua narrativa desfilen temes familiars, la literatura com a cultura, la reflexió sobre les nostres societats d'acord amb el passat bèl·lic, la religió, les notícies d'actualitat i algunes curiositats com en *Historia de una mujer que caminó por la vida con zapatos de diseñador* (2005); però, sobretot, reflexions sobre els impulsos del cos i les seues eròtiques, sobre la vida i el paper insubstituïble de la memòria. I Glantz ho fa des d'un jo que muta veloçment, un jo polièdric que parla des de diferents posicions, o acudeix al *seu alter ego* Nora García. El resultat és una obra activa, arriscada, proposadora, divergent, heterodoxa, contestatària; una narrativa que se situa fora de tot encasellament i que es posiciona en una literatura d'avançada; una obra de ficció que pot ser llegida com un tot, perquè en cadascuna de les obres ens afegeix més elements per a conformar el cas Margo Glantz per Margo Glantz, i remarca “la eterna circulación de los escritos”, com ella mateixa diu.

És el cos punt de partida dels seus textos: el cos eròtic en *Apariciones* (1996), o el cos subjecte a la malaltia en *Zona de derrumbe* (2001) i en *El rastro* (2002), obra aquesta última finalista del premi Herralde i premi Sor Juana Inés de la Cruz el 2003. “Siempre he trabajado sobre el cuerpo, es una obsesión [...], no es un tema nuevo en mi escritura, pero tampoco en la de muchos contemporáneos para quienes ese tema es fundamental: Barthes, Bataille”. I la nostra escriptora ens ensenyarà el cos en totes les seues dimensions: els talls, els orificis -ulls, llavis, oïdes, vagina, uretra, anus-, vísceres i

òrgans, ritmes corporals, desitjos incontrolats, èxtasis orgàsmics, dolorosa desestructuració. Eixe cos que tantes vegades no és esmentat per ser pecat, debilitat, que produeix rebuig, pudor, malestar, pells, arrugues, laceracions, mutilacions catàrtiques, signes acusatoris de la sang, memòria estripada, estètica de l'ultratge, obscenitat i fina metàfora poètica en la qual el cos encarna el seu saber i la seua caricatura. I la relació entre cos i escriptura femenins s'alça en Glantz com una necessitat: la metàfora de l'escriptura del cos com el cos de l'escriptura. En un número especial de la *Revista iberoamericana*, la nostra escriptora al·ludia a la “cal·ligrafia del cos”, és a dir, a inscripcions marcades en la carn, i també feia referència a les relacions entre llenguatge i erotisme com una peculiar cal·ligrafia del cos: “las inscripciones se me marcan en la carne y de esas marcas sale una escritura fraguada poco a poco, a pedacitos”, idea que, d'altra banda, es vincula amb la seua consideració de l'escriptura femenina com a fragmentària d'acord amb la mateixa fragmentació del cos dislocat.

I aquest seria altra de les grans troballes de l'escriptura narrativa de la mexicana, la fragmentació del discurs present des dels seus primers lliuraments, *Las mil y una calorías, novela dietética* de 1977: “trabajo mucho con el fragmento, me interesa este tipo de texto poco canónico en donde cada parte va adquiriendo densidad por sí misma y a la vez se une con el resto y adquiere una mayor ilación. Estamos en una época en la que el fragmento es esencial”. Contra el conservadorisme literari, Glantz va apostar fa anys per eixa forma escriptural que és la base del llenguatge funcional de les cada vegada més puixants xarxes socials. Des d'eixe fragmentarisme també es va forjar *Saña* (2007), formada per textos aparentment aïllats, encara que cadascun valga per si mateix i siga autosuficient, en què es fa un recorregut de notes biogràfiques sobre Spencer, Bacon i Freud, les carreres consecutives de Domenico i Alessandro Scarlatti, la llarga i esbocinada vida burgesa d'Arthur Rimbaud després de la seua migració al continent africà; anècdotes dels seus viatges, l'antisemitisme i les marques que deixa la moda en el cos femení.

Anys abans va ser una de les primeres que va explicar, també des del discurs fragmentari, els seus orígens en *Las genealogías* (1981), novel·la que va ser premi Magda Donato el 1982 i ha sigut reeditada (i revisada) en diverses ocasions. La història dels seus pares, d'origen jueu, ja s'ha dit, que van haver d'adaptar-se a un altre país, a un altre idioma, a un altre paisatge, a una altra gastronomia. Aquesta és la història de qui novel·la per a, des de la memòria, entendre la seua gènesi, no oblidar la història; i té com una de les seues virtuts, assenyalada pels crítics i per la mateixa autora, “la manera cómo se enmarca el sujeto autobiográfico, pone en cuestión y particulariza el texto y logra que trascienda la biografía familiar, social, cultural y nacional”.

Des de la memòria també es configura *Por breve herida* (2016), l'últim lliurament de Margo Glantz en la qual torna a una de les seues peculiaritats d'escriptura com és la barreja de gèneres. A través d'un aparent fil conductor, les dents -tema també present en *Simple perversión oral* (2015)-, ens condueix cap a la vinculació de l'art i la literatura amb la pròpia experiència i hi barreja anècdotes actuals i assagístiques amb la filosofia de Bacon i els sabers d'Edgar Allan Poe.

Margo Glantz, del Twitter al Facebook

Com a dona atenta als sons de la història, Margo Glantz no va dubtar a internar-se en l'espai de les xarxes socials:

Me parece muy interesante el fenómeno de las redes sociales y estoy tratando de investigar cómo funcionan y ver qué sentido tienen. Me doy cuenta de cómo el mundo moderno, con esta fragmentación extrema que es casi pulverización, ha perdido totalmente el sentido de la jerarquía. Coinciden y conviven noticias de muy diferente rango, cosas verdaderamente terribles como la guerra química en Siria, con el divorcio de una pareja de actores.

I tuiteja. Des que va obrir el seu compte al març del 2011 és assídua, i des d'aquest espai comparteix pensaments, anècdotes, bromes, preocupacions: “Me acuerdo que el tuit me interesa como vehículo de cambio social y como laboratorio de escritura...”, ens diu en el seu llibre *Yo también me acuerdo* publicat en 2014. Un llibre que es construeix a través de l'anàfora *me acuerdo* en el qual Glantz recorre a Joe Brainard i Georges Perec, autors que van treballar amb textos molt breus la història del seu temps, com també ho fa l'autora en aquestes pàgines en les quals barreja orígens culturals i familiars, la identitat i la memòria. El llibre són pensaments que l'escriptora va bolcar durant més de dos anys en Twitter i que finalment van ser editats en paper. I més recentment usa Facebook i ens regala reflexions com la del 29 d'abril del 2017: “me encanta la palabra que inventé: hiperbolario. En lugar de Facebook este espacio debería llamarse hiperbolario, algo intermedio entre la egolatría y la hipérbole. *Shame on me!!!!*”.

UN HONORIS CAUSA PER A MARGO GLANTZ

És la nostra escriptora mexicana un exemple de fortalesa, d'entusiasme, d'avidesa, de l'alegria que impregna el coneixement. La seua obra assagística ha renovat i sanejat els estudis sobre la crònica de les Índies, sobre sor Juana, sobre tantes narradores mexicanes del passat segle, i també escriptors dels quals ella ha sigut referent com Juan Rulfo o Sergio Pitó. La seua obra de ficció, més aviat de culte o per a minories, és exemple per a les generacions actuals per la seua manera pròpia i intransferible d'encarar i encarnar el fet literari. Però també és un exemple de vida, de lluita sense treva contra les

guerres, les injustícies, de denúncia de la laceració a la qual estan sotmeses milions de dones en el món; sens dubte, un exemple, per a nosaltres les dones, a no claudicar. Per tot això Margo Glantz mereix formar part del nostre claustre, perquè la seua presència dignifica la nostra institució.

Moltes gràcies.